

Мальчикова Д.С. Методи та підходи територіального планування на регіональному рівні / Д.С. Мальчикова // Часопис соціально-економічної географії: міжрегіон. зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 7(2). – С. 62-66.

УДК 911.3

Дар'я Мальчикова

МЕТОДИ ТА ПІДХОДИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПЛАНУВАННЯ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

У статті розглянуті основні положення геопланування - планування територій регіонів. Проаналізовано проблемні моменти здійснення територіального планування на сучасному етапі. Запропоновано загальну схему, що відображає методологічні принципи й підходи регіонального геопланування, визначені основні складові методики геопланування. Розроблена трьохрівнева система територіального планування на регіональному рівні.

Ключові слова: геопланування, територіальний розвиток, методологія, методика.

Дар'я Мальчикова. МЕТОДЫ И ПОДХОДЫ ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ НА РЕГИОНАЛЬНОМ УРОВНЕ. В статье рассмотрены основные положения геопланирования - планирования территорий регионов. Проанализированы проблемные моменты осуществления территориального планирования на современном этапе. Предложена общая схема, отображающая методологические принципы и подходы регионального геопланирования, определены основные составляющие методики геопланирования. Разработана трехуровневая система территориального планирования на региональном уровне.

Ключевые слова: геопланирование, территориальное развитие, методология, методика.

Dar'ya Mal'chikova. THE METHODS AND APPROACHES OF THE TERRITORIAL PLANNING ON REGIONAL LEVEL. The main positions of the geoplanning - a planning of regional territory are considered in the article. The problem-solving moments of the realization of the territorial planning will analyses on modern stage. general scheme, displaying methodological principles and approaches of the regional geoplanning it's offered, the main forming methods of the geoplanning are determined. Three levels system of the territorial planning on regional level it's designed.

Keywords: geoplanning, territorial development, methodology, methods.

Постановка проблеми. В сучасних умовах вимоги до методологічного і методичного обґрунтування будь-яких досліджень (теоретичного, прикладного характеру) постійно зростають. Можна стверджувати, що саме рівень розвитку методології та методики визначає розвиток конкретної науки та об'єктивність отриманих результатів досліджень.

Географами накопичено багатий досвід, розроблено методологію та теоретичні основи територіального планування на макро-, мезо- та макрорівнях. На жаль, за сукупною дією факторів суб'єктивного та об'єктивного характерів, на сьогоднішній день це наукове надбання, в більшості випадків, є вченням для

вужького кола географів-професіоналів, залишаючись, скоріше результатом «гри розуму», ніж суспільно-корисним конструктивним вмінням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та практичні надбання, отримані за період розробки регіональних проектів у період 1950 - 1980-х рр., становлять важливий фундамент для здійснення сучасного планування. Серед тих, хто закладав концептуальні засади цього важливого науково-практичного напрямку М. Колосовський, М. Баранський, Є. Перцик, Ф. Лістенгурт, Г. Лаппо, Д. Богорад, В. Давидович, А. Ізраїлевич, В. Нудельман та багато інших фахівців. Значний внесок у розвиток теорії та практики регіонального планування здійснили архітектори-урбаністи В. Владіміров, І. Фомін, Ю. Білоконь тощо. Більшість сучасних дослідників питань територіального планування, територіального менеджменту, ландшафтного планування [1, 3-6, 8], акцентують необхідність переходу до територіальних моделей вирішення геоекологічних проблем і завдань, пов'язаних за збереженням еколого-соціально-економічної рівноваги. Це вимагає перегляду теоретичної, методологічної та методичної бази регіонального планування.

Метою дослідження є визначення основних методологічних положень та методичних підходів територіального планування на регіональному рівні. Ця мета зумовлює необхідність вирішення таких **завдань**:

- проаналізувати проблемні моменти здійснення територіального планування на сучасному етапі;
- розробити загальну схему, що відображає методологічні принципи, підходи, цільові настанови регіонального планування;
- визначити основні складові методики геопланування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кризова ситуація у переважній більшості регіонів України та зростання соціальної, економічної диференціації, поляризація умов життєдіяльності суспільства, його окремих територіальних спільнот є основою актуалізації та активізації досліджень, що мають на меті віднайти найбільш ефективні методи та підходи подолання територіальної нерівності і диспропорцій у розвитку регіонів. Обмеженість

простору як ресурсу ставить усі дослідження, що стосуються оптимального його використання, у коло актуальних. Одним з найбільш перспективних напрямів діяльності при цьому є територіальне планування як важливий інструмент забезпечення комплексного, збалансованого й цілісного розвитку держави, її регіонів, ефективного використання економічних, природних та інших ресурсів з урахуванням їх територіальних особливостей, усього різноманіття сучасних та перспективних потреб суспільства. Територіальне планування є незамінним для узгодження секторальних політик, загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів, подальшої інтеграції України до єдиного Європейського простору, інтенсифікації транскордонного співробітництва тощо.

Зауважимо, що на початковому етапі реформ в Україні соціально-економічні, політичні й ідеологічні фактори зумовили не перебудову існуючої системи територіального планування, а її повне руйнування. Тим часом досвід економічно розвинутих країн переконливо свідчить, що сполучення методів планового регулювання й ринкових механізмів не тільки можливий, але і необхідний для того, щоб розвиток регіону відбувався згідно принципів еколого-соціально-економічної рівноваги.

Нові умови суспільної життєдіяльності змусили дослідників і практиків шукати адекватні форми й методи територіального планування. Разом з тим, дослідники цієї проблеми на пострадянському просторі (зокрема, [9]) констатують, що, незважаючи на окремі позитивні зміни, у цілому істотних змін в організації територіального планування не відбулося. Це пояснюється впливом кількох основних причин:

1) По-перше, діє фактор інерції, пов'язаний із ще недавнім запереченням державного планового регулювання в умовах становлення ринку.

2) По-друге, явно недостатня соціально-психологічна й професійна готовність апарата регіонального управління до вирішення конкретних завдань територіального планування розвитку регіонів.

3) По-третє, існує безліч невирішених теоретичних, методологічних і методичних проблем територіального планування комплексного розвитку регіону. Центральне місце при цьому займає проблема створення цілісних наукових основ територіального планування комплексного соціально-економічного розвитку регіонів різного рангу як системи теоретичних, методологічних і методичних положень, що розкривають сутність, принципи, завдання й організацію територіального планування, порядок формування стратегічних орієнтирів і цілей територіального розвитку, механізм їхньої реалізації.

4) По-четверте, особливості економіки в перехідний період не сприяють становленню територіального планування, оскільки в більшості суб'єктів регіонального управління немає усвідомленої потреби в розробці довгострокової стратегії територіального розвитку.

Сьогодні, коли територіальний підхід в Україні відіграє провідну, інтегративну роль у всій проблематиці народногосподарського розвитку, особливо актуальними є ідеї щодо необхідності переходу в регіональному плануванні від галузевого до комплексного територіального підходу. Такий підхід до територіального планування за пошатковано ще Д. І. Богорадом у 60-ті рр. минулого сторіччя [2]. Саме він вперше ввів термін «конструктивна географія району», що відбиває глибинну сутність цього специфічного виду науково-проектної діяльності, що спрямована на управління певними процесами регіонального розвитку, і сьогодні не втрачає своєї актуальності. Адже тепер територіальне планування в світі ототожнюється з управлінням «зміною (перетворенням) середовища», тобто із суто географічним за змістом завданням зі створення раціонального культурного ландшафту.

Акцентуємо, що географи підійшли до ідеї впорядкування та планування територій наприкінці XIX ст. В цей час стали очевидними соціально-екологічні та соціально-економічні негаразди недостатньо спланованих великих міст та їх приміських зон, міських агломерацій, промислових районів, курортних зон. Сформувалися два напрями, які мали на меті розроблення проектів

функціональної та планувальної організації великих міст та найбільш інтенсивно заселених і освоєних ареалів (як правило, промислових): перший назвали розробкою генеральних планів міст, другий – районним плануванням (більш точно – районною планівкою). Ці роботи виконувались переважно у великих картографічних масштабах.

У 1990-х роках визріла потреба планування територій регіонів у середніх та малих (оглядових) масштабах. Рада ЄС затвердила програму планування території Балтійського басейну з метою його екологічного захисту та оздоровлення. Невдовзі за урядовою постановою (2000 р.) була розроблена Генеральна схема планування території України, затверджена Законом України (2002 р.). Планування територій почали поширювати на регіони і окремі області.

Зрозуміло, що новий підхід до впорядкування географічного середовища відрізняється від попередніх не лише масштабами планувальних розробок. Він ґрунтується на сучасних концепціях територіальної організації суспільства, природних каркасів екологічної безпеки територій, систем розселення, територіальних систем виробничої та соціальної інфраструктури, територіальних систем виробництва та обслуговування, територіальних рекреаційних систем, якості життя населення. Є необхідність термінологічно розвести ці напрямки географічної науки, особливо це стосується співзвучних “районного планування” та “планування регіонів”. Ми пропонуємо планування регіонів називати “*геоплануванням*” і виділяти в його складі як окремі складові районне планування (можливо, все ж таки районну планівку) та розроблення генпланів міст. Разом з тим, необхідна теоретико-методологічна розробка геопланування як окремого наукового напрямку географії та університетської географічної дисципліни.

Зауважимо, що за сучасною методологією головна мета планування територій – підвищення якості життя населення. Розв’язання такої задачі методами планування території має на увазі пошук найкращого просторового поєднання природи – населення – господарства на кожній ділянці території, а

також у регіонах та країні в цілому. В узагальненому вигляді методологічні підходи та цільові настанови геопланування можна представити так (рис. 1):

Рис. 1. Методологічні підходи і цільові настанови геопланування.

Пропонована схема має певною мірою постановочний і пошуковий характер, разом з тим вона дозволяє конкретизувати деякі необхідні методичні «кроки» безпосередньо здійснення планування. Погоджуючись з баченням етапності планування Топчієва О. Г. [7, с. 448-460], загальну методичну схему планування регіону можна представити так:

- 1) визначення цільових настанов планування території регіону з урахуванням його місця і ролі у господарському комплексі країни;
- 2) формування геоінформаційної бази геопланування у вигляді тематичних серій географічних карт і відповідних баз даних; встановлення переліку додаткових карт, що потребують спеціального картографування;

3) розроблення таксономії об'єктів картографування у системі геопланування регіону, у тому числі об'єктів ОТО - первинних (елементарних), комплексних, мереживних;

4) картографування первинних ОТО – геопланувальних ареалів;

5) картографування комплексних ОТО- геопланувальних ділянок;

б) картографування мережі антропогенно – техногенних навантажень: а) у середньому масштабі – мережа первинних ОТО; б) у дрібному масштабі – мережа комплексних ОТО;

7) картографування екологічної мережі регіону;

8) оцінка антропогенно-техногенних навантажень на довкілля від об'єктів геопланування.

Необхідно акцентувати ще один важливий момент: на даний час схеми планування територій однорівневі. Є потреба для геопланування регіонів розробляти багаторівневі схеми планування територій відповідно до ієрархічної багаторівневої організації життєдіяльності суспільства. Пропонуємо виділяти три рівні геопланування регіону (табл. 1): базовий, комплексний, мереживий.

Таблиця 1.

Рівні геопланування регіону.

Рівень	Набір ОТО та їх характеристика	Геопланувальні територіальні елементи, переважні масштаби їх застосування
<i>Базовий</i>	Первинні ОТО (з одним видом природокористування)	Геопланувальні ареали (від 1:200 000 і крупніше)
<i>Комплексний</i>	Комплексні ОТО (з поєднанням кількох видів природокористування)	Геопланувальні ділянки (від 1:300 000 і дрібніше)
<i>Мереживий</i>	Лінійно-мереживні ОТО (природні та соціально-економічні мережі)	Геопланувальні мережі (1:200 000 – 1:300 000, залежно від цільових настанов)

Висновки. Проведене дослідження дозволяє акцентувати такі положення:

1) Обмеженість простору як ресурсу ставить усі дослідження, що стосуються оптимального його використання, у коло актуальних. Одним з найбільш перспективних напрямів діяльності при цьому є територіальне планування як важливий інструмент забезпечення комплексного,

збалансованого й цілісного розвитку держави, її регіонів, ефективного використання економічних, природних та інших ресурсів з урахуванням їх територіальних особливостей, усього різноманіття сучасних та перспективних потреб суспільства.

2) Пропонуємо планування регіонів називати “геоплануванням” і виділяти в його складі як окремі складові районне планування та розроблення генпланів міст. Геопланування, що ґрунтується на сучасних концепціях територіальної організації суспільства, природних каркасів екологічної безпеки територій, систем розселення, територіальних систем виробничої та соціальної інфраструктури, територіальних систем виробництва та обслуговування, територіальних рекреаційних систем, якості життя населення, є окремим напрямом територіального планування, яке здійснює впорядкування просторової організації територіального розвитку, ґрунтуючись на принципах еколого-соціально-економічної рівноваги.

3) Відповідно до ієрархічної багаторівневої організації життєдіяльності суспільства доцільно виділяти три рівні геопланування регіону – базовий, комплексний, мережевий.

Література:

- 1. Білоконь Ю. М. Регіональне планування: теорія і практика / Ю. М. Білоконь – К.: Логос. 2003. – 246 с.*
- 2. Богорад Д. И. Конструктивная география района. Основы районной планировки / Д. И. Богорад. – М.: Мысль, 1965. – 408 с.*
- 3. Боков В. А. Пространственно-временной анализ в территориальном менеджменте. Часть 1. Учеб. пособие / [Боков В. А., Тимченко И. Е., Черванев И. Г., Рудык А. Н.]. – Симферополь: СПД Барановский А. Э., 2005. – 184 с.*
- 4. Кузнецов С. Г. Територіальне планування і розвиток міст / С. Г. Кузнецов, І. І. Ананян, Л. М. Богак. – Донецьк: Норд-Прес, 2008. – 335 с.*

5. *Ландшафтное планирование: принципы, методы, европейский и российский опыт / Ред. - составит. А.Н. Антипов, А.В. Дроздов. – Иркутск: Изд-во Института географии СО РАН, 2002. – 141 с.*
6. *Перцик Е. Н. Районная планировка (территориальное планирование): учеб. пособие для студ. вузов / Евгений Перцик. – М. : Гардарики, 2006. – 398 с.*
7. *Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.*
8. *Топчієв О. Г. Планування території – сучасний напрям конструктивної географії / О. Г. Топчієв // Український географічний журнал. – 2008. - №1. – С. 54-57.*
9. *Тургель И. Д. Стратегическое территориальное планирование как программно-целевой метод управления социально-экономическим развитием региона / И. Д. Тургель, В. Б. Батиевская // Чиновникъ.иаpa.ru [Электрон. ресурс]. – Вып. №204 (30). – Режим доступа: <http://chinovnik.uapa.ru/modern/article.php?id=473>*